

---

## ÓKOR

### Szerződéses rabszolgaság a római gazdaságban

*Morris Silver* szinte kisebb monográfia terjedelmére rúgó tanulmányban tárgyalja a rabszolgaságnak egy olyan típusát, amelyik az újkori rabszolgaságban ismeretlen volt. A szerződéses vagy önkéntes rabszolgaság (el)ismert jelensége volt az ókori római világnak. A téma felvetése nem nélkülöz bizonyos jelentőséget, hiszen a rabszolga státus keletkezésének lehetőségeit elősoroló jogi szakmunkák sem mindig vesznek róla tudomást. A szerződéses rabszolgaságról tudósítanak a jogi, az irodalmi és a felírtos források. A jogi források zöme a harmadik század első felében keletkezett, de Silver pl. Gaius (Inst. 1.119–121) elemzése alapján arra következtet, hogy a jelenség jóval korábbi időre nyúlik vissza. Ahhoz, hogy valaki szabad emberként rabszolgasorba adhassa magát, szükség volt a vevő jóhiszeműségére, vagyis arra, hogy a vevő rabszolgának vélje az általa megvásárolt személyt. Arra, aki szabad embert úgy vásárol meg, hogy szabad státusáról tud, súlyos büntetést szabott ki a római jog (D. 40.15.1). Halálbüntetés várt pl. arra a katonára, aki – nyilván a katonai szolgálat alól menekülve – hagyta, hogy eladják rabszolgának (D. 48.19.14.). Ha viszont egyszer az ügylet érvényesen megkötötték, az önként rabszolgává lett személy ugyanolyan helyzetbe került, mintha hadfogság vagy születés révén jutott volna ebbe a státusba. A vételár teljes kifizetése után nem volt lehetősége az ügylet megtámadására. A jogi források mellett irodalmi művek is utalnak a rabszolgaság illetén keletkezésére. Petronius *Satyricon*jában Hermeros hivatkozik azzal, hogy ő egy király fiából lett rabszolga, hogy ezáltal meggazdagodjék, és római polgár legyen.

Silver cikke – valószínűleg helyesen – gazdasági okokat sejt a jelenség mögött. A rabszolgasors szélsőséges esetben biztosabb megélhetést jelentett, mint a szegény szabadok helyzete. A tanulmány azonban inkább arra koncentrált, hogy az önként rabszolgává válással anyagi-társadalmi emelkedést is el lehetett érni. Azok, akik magukat adták el rabszolgának, elérhettek olyan pozíciókat, amelyek egyébként megközelíthetetlenek maradtak számukra. Lehetett belőlük *vilicus*, *procurator*, bankár stb. A rabszolgákat

ugyanis a tulajdonosaik előszeretettel alkalmazták felelősségteljes munkakörökben, hiszen könnyebben ellenőrizhetők voltak. A *peculium* intézménye révén a vagyongyűjtésre is lehetőségük nyílt. Jóllehet nem ezekkel a motivációkkal egy helyen tárgyalja a szerző, mégis fontos kiemelni azt a körülményt, hogy a rabszolga, ha felszabadították római polgár lett. Ez is szerepet játszhatott az önkéntes rabszolgaság kialakulásában. A tulajdonos szempontjából a megbízhatóság és ellenőrizhetőség mellett más szempontok is az ilyen rabszolgák mellett szóltak. A rabszolgákat olyan feladatokkal is meg lehetett bízni, amit a szabad munkaerő nem vállalt. Emellett a minden rabszolgára érvényes megállapítás mellett az „önkéntes” rabszolgák motiváltabbak voltak mind rabszolga, mind szabad társaiknál, hiszen pl. a vállalkozáshoz szükséges tőke összegyűjtése érdekében igen nagy befektetést (ti. szabadságukat) eszközöltek. A tulajdonosok számára más előnnyel is járt, ha nem hadifogságba esett vagy más erőszakos módon rabszolgává tett személyeket vásároltak. Az erőszakos státusváltozás felerősítette a rabszolgákban a szerző által *resentment motivation*nak nevezett jelenséget. Ezek az emberek nem voltak annyira megbízhatóak, tartani kellett a szökésüktől. Nem véletlen, hogy a rabszolga-kereskedők kötelesek voltak (lettek volna) megjelölni, hogy hadifoglyokat, régi vagy új rabszolgákat, birodalmon kívülieket stb. árusítanak.

Silver olykor beleesik abba a hibába, amibe egy téma intenzív vizsgálata vihethet a kutatót. Nevezetesen, túlzottan nagy jelentőséget tulajdonít választott tárgyának. Silver több ízben is szerződéses rabszolgákat feltételez ott, ahol a források nem állítják egyértelműen, hogy erőszakos úton rabszolgaságba kerültekről van szó. Jó példát nyújt erre a rabszolgák névadása. Az ismert rabszolganevek görög vagy latin eredetűek, alig néhány százalékot tesznek ki a barbár nevek. Ennek a jelenségnek a kutatás számtalan magyarázatát adta. Az egyik legegyszerűbb, hogy a tulajdonosok számára ez a két nyelv volt megszokott. Ennek ellenére Silver arra következtet, hogy a jelenség mögött a birodalmon belüli eredet áll. Vagyis a rabszolgák zöme többé-kevésbé békés módon vált azzá, s a birodalmon belül született. Később részben magát cáfolja, amikor C. Iulius Mygdonius (ILS 1980) példáját hozza fel, aki Parthiából került rabszolgaként Rómába.

Silver bevonja vizsgálatába a gyermekkitétel és a gyermekeladás kérdését, mint a rabszolgaság keletkezésének egyik formáját. Utóbbi esetben a szerződés egyik oldalán azonban nem a később rabszolgává lett személy áll, hanem a családapa. A gyakorlatot, amely széles körben elterjedt lehetett, a IV. századtól kezdik tiltani. A kitétt gyermekek esetében pedig a megtaláló, a felnevelő dönthetett arról, hogy rabszolga vagy szabad ember lesz

a gyermekből. E két esetben tehát a későbbi rabszolga – függetlenül szubjektív tudomásától – kényszerűen kerül ebbe a helyzetbe, vagyis azok a gazdasági motivációk, amelyek a szerződéses rabszolgákat hajtják, aligha lehetnek rá ösztönző hatással. A tudat viszont a motiváció körében szerepet kaphat az ún. *liber homo bona fide serviens* (D. 41.1.19; 41.2.6 és 41.3.44 pr) esetében. Itt olyan személyekről van szó, akik – bár szabad állapotúak – rabszolgáknak tudják magukat. Az, amit Silver a gazdasági motiváció igazolására felhoz, hogy ti. az ilyen személyek az ügyletek révén szerzett vagyon tulajdonosaivá lesznek, csak akkor igaz, ha megváltozik a státuszukra vonatkozó tudati helyzetük. Amíg rabszolgáknak tudják magukat, csak annyira motiváltak, amennyire egy átlagos rabszolga.

A keresztény császárság időszakában, amikor Iustinianus kodifikáltatja a római jogot, a jogrend a személyekkel kapcsolatban a fő különbséget még mindig abban látja, hogy szabadok-e avagy rabszolgák. A két kategória között – mint Silver cikke is remekül rávilágít – nagyon sok átjárási út létezett. A szerződéses szolgaság léte, jelentősége eddig nem kapott igazán figyelmet a kutatásban. Silver hatalmas forrásanyagot feldolgozó cikke, jóllehet nem mentes némi túlzástól, pótolja ezt a hiányt.

Morris Silver: *Contractual Slavery in the Roman Economy*. (Szerződéses rabszolgaság a római gazdaságban) *The Ancient History Bulletin* 25 (2011) 73–132.

***Takács Levente***